

Evangélikus Kántorlevél

— Szerkeszti: Finta Gergely —

Konferencia az észti egyházzenéről: EKEK-gyűlés Tallinnban

Az Európai Evangélikus (protestáns) Egyházzenei Konferencia idei gyűlését Tallinnban tartotta. A szeptember 5–9-ig folyó konferencián 13 országból 40 egyházzenei szervezet képviseltette magát kereken ötven külföldi résztvevővel. Magyar részről Dávid István és e sorok írója jelent meg mint egyházaink képviselője. A konferencia tárgya az észti evangélikus egyházzenevel való megismerkedés volt, különös tekintettel az énekkari munkára.

Hogy az észti egyházzenét el tudjuk helyezni ismereteink között, szükséges az országot és az egyház helyzetét néhány szóban bemutatni. Észtország a balti országok csoportjának legészakibb tagja. Szomszédai a finnek, az oroszok és a lettek. Az országhatár nyugaton és északon a Balti-tenger és a Finn-öböl. Területe fele akkora, mint Magyarországé, lélekszáma pedig másfél milliós. Lakosai túlnyomóan észtek, részben azonban orosz és más nemzetiségűek. Nyelvük a finnugor nyelvcsaládhoz tartozik, de a legközelebb álló finnekkel sem értik meg egymást. Népük évszázadokon keresztül elnyomó hatalmak uralma alatt élt. A dán korszak 1219–1346-ig tartott (ekkor lett Tallinn a Hanza-városok szövetségének tagja). Két évszázadnyi önállóság után 1561–1710-ig svéd fennhatóság, 1710–1917-ig cári uralom alatt éltek. 1918–1940-ig ismét függetlenek. Az ország a második világháború után szovjet tagköztársaság lett, míg 1991. augusztus 20-án el nem nyerte mai függetlenségét. Szabadságának kivívásában nagy jelentőséget tulajdonítanak az egész országra kiterjedő énekmozgalomnak, ezért szabadságharcukat „énekes forradalomnak” nevezik.

Az észtek a XIV. században lettek keresztyénekké, a hozzájuk korán (1524) érkező reformáció hatására evangélikus egyházként szerveződtek. Az egyház élén a tallinni érsek áll.

Erősen meghatározó tény, hogy az elmúlt évszázadokban az evangélikus lelkészek többsége német volt. Így természetes a német egyházzene uralkodó hatása. A XVIII. században nagy hatással volt az észti kegyességre és énekes gyakorlatra a Herrnhuti Testvérközösség missziója is. Ezzel egybeesett a nagy énekes ünnepek és találkozók hagyományának kialakulása. Az észti egyházzene megszületése és fellendülése két személyhez és egy intézményhez köthető. A jellegzetesen észti egyházzene kialakulását *Rudolf Tobias* (1873–1918) tevékenységének köszönik. Őt tartják az első professzionális észti egyházzene-

nésznek. A szentpétervári konzervatóriumban tanult, többek között zeneszerzést Rimszkij-Korszakovnál. Első állását is ebben a városban töltötte be mint az észti gyülekezet orgonistája és karvezetője. Külföldről jártak hozzá, hogy megismerhessék és tanulják egyházzenei gyakorlatát. Elméleti munkái erősen meghatározták a következő generációk tevékenységét. A zenének rendkívüli hatalmat tulajdonított. Szerinte az egyházzene olyan művészet, amelynek ereje és hatalma van, hogy a lét és a hit titkait továbbadja. „Titokzatos szálak fűzik össze a zenét a hitvilággal” — írja. Ezek nyomán hirdette meg az egyházzene legmagasabb művészi követelményeit.

Legnagyobb műve 38 tételes, kétkórusos, hatalmas oratóriuma, a „Jónás küldetése”. A művet 1909-ben Lipszében mutatták be. Saját korában hazájában azonban alig ismerték fel Rudolf Tobias kompozícióinak jelentőségét. Hatást elsősorban elméleti munkáival, az egyházzene művészi követelményrendszerének felállításával gyakorolt.

Az egyházzene történetének másik jelentős személye *Cyrellus Kreek* (1889–1962). Őt tartják az észti *nemzeti* egyházzene megalapítójának. Tobiasszal ellentétben nincsenek elméleti munkái. Főműve az észti népi korálvariánsok gyűjtése és feldolgozása volt. Több mint ezer, főként kórus- és kamarazenei egyházi művet hagyott hátra. Legjelentősebb alkotása az észti nyelven írt *Requiem* (1927).

Itt kell kitérnünk a korálvariánsok kérdésére. Az észti népdal egészen sajátos. Nem hasonlítható sem a germán, sem a magyar, sem a finn népdalhoz. Sok népdalt és feldolgozást hallva talán ezzel írhatnám le fő jellegzetességét: a dallamok jelentős részben moll karakterűek.

A versszakok kétsorosak: többnyire ketten —vagy két kórusban—, soronként válaszolva énekelnek. A meglehetősen sok versszakból álló énekek verseinek dallamai nem pontosan azonosak, kis eltérések teszik érdekessé az érzékeny, sok hajlítással díszített strófákat. Az ismétlések így mindig érdekesek maradnak. Álljon itt egy ilyen egyszerű kétsoros dallam példaként, amely egy kórustétel alapjául szolgál! (*Veljo Tormis: „Lauliku lapsepoli”*)

A népi korálvariánsok kialakulása egyrészt az észti népdalnak köszönhető, másrészt annak a már fent említett lelki mozgalomnak, amely a Herrnhuti Testvérközösség missziójával kapcsolatos. A lelki ébredés egyik megnyilatkozása az volt, hogy az emberek szívesen jöttek össze kis csoportokban bibliaolvasásra, imádkozásra. Itt nemcsak a templomi énekeket énekeltek, hanem más „lelki énekeket” is. A kettőnek együttes hatására alakult ki, hogy a templomi énekeskönyvi szöveget a koráldallam népies variációira énekeltek. Így álltak elő a sok hajlítással ékes változatok. Kreek körülbelül ötszáz ilyen népi korálvariánst gyűjtött össze. Ezekre írta 443 háromszólamú, nőikari feldolgozását. Ma ezeket a feldolgozásokat az egyházi női kórusok lelkesen éneklik.

Jelenlegi énekeskönyvükben (*Kiriku laulu — ja palveraamat*, 1991) sajátos módon egyes korások dallamát kétféleképpen is közlik: a hagyományos dallammal és annak népi variánsával.

MU SÜDA, ÄRKA ÜLES

398A

Omal viisil (Kreek)

Mu sü - da, är - ka ü - les ja
 kii - da Loo - jat laul - des. Kes kõik head mei - le
 an - nab ja mu - ret ik - ka kan - nab.

398B

MU SÜDA, ÄRKA ÜLES

Omal viisil

Mu sü - da är - ka ü - les ja
 kii - da Loo - jat laul - des, kes
 kõik head mei - le an - nab ja
 mu - ret ik - ka kan - nab.

„Wach auf, mein Herz, und singe“ (*Adjunk hálát az Úrnak*) két dallama az énekeskönyvben. A népi variáns hajlításait érdemes összevetni ismert finn eredetű énekeinkkel, pl. *Jöjj le hozzánk, jer közénk EÉ 284, Szelíd szemed, Úr Jézus EÉ 385.*

Az egyházzenei megújulás harmadik tényezője a XX. század harmincas éveiben alapított „Egyházzenei titkárság” intézménye. Ebben a korszakban ébredt fel különös erővel az észti nemzeti öntudat. Eddig az evangélikus egyházzene gyökereinél fogva erősen német hatás alatt volt. Ez az intézmény viszont célul tűzte ki, hogy az egyházzene nemzeti jelleget adjon. (Gondolhatunk itt e korra jellemző magyar párhuzamra, a német zenei dominancia ellen fellépő Kodály magyar zenét előnyben részesítő tevékenységére.) A titkárság működésének jelentősége abban van, hogy a kórusok számára megindította a kiadványok sorozatát és megszervezte az egyházi énekes ünnepek, találkozók rendszerét. Ennek eredményeképpen akkor 120 gyülekezetben alakult énekkar.

A szovjet megszállás az egyházra súlyos esztendőket hozott. A második világháborúban 24 templom teljesen megsemmisült, a többiek fele pedig használhatatlanná vált. Az épületek helyreállítását hatóságilag megakadályozták. Máig is ezért sok a romos templom. Az ép templomok egy részéből pedig világi célú termeket alakítottak ki. Az egyházi tevékenységek közül csak a templomi istentiszteleteket lehetett megtartani. Minden más egyházi szerveződést és gyülekezési formát betiltottak. Az egyetlen lehetőség, ahol az emberek istentiszteleten kívül összejöhetnek, az énekkari alkalmak voltak. Ennek magyarázata az énekkarok elhagyhatatlan szerepe az orosz orthodox istentiszteleteken: a kórusmunkát az evangélikusoknál sem lehetett teljes egészében betiltani. A sztálini korszak más súlyos szenvedést is hozott az egyházra. Sok lelkeszt és egyházi alkalmazottat —egyházzenészeket is— Szibériába száműztek. Egyes egyházi vezetőket halálra ítélték. Az egyházzene oktatása a Teológiai Akadémia falai közé szorult. „Papnék” lettek a kántorok, akárcsak nálunk. Sztálin halála után néhány év enyhülés következett. A deportáltak hazajöhetnek Szibériából. A nagyobb városokban megindulhatott az egyházzenei munka. A hatvanas években azonban az egyházüldözés új formát vett fel. Mindenkit megfélemlítettek, aki az egyházzal kapcsolatot tartott. Az egyházzenei munka volt az egyedüli, amelynek szabadabb volt a mozgástere. Úgynevezett „liturgikus istentiszteleteket” tarthattak, melyek végeredményben egyházzenei koncertek voltak.

A nemzeti ébredés a nyolcvanas években tovább erősödött. Ez egyben az egyház megelevenedését is jelentette. Ebben a politikailag enyhébb időszakban újra lehetővé vált a kottakiadás. Az énekkarok szervezetet alkottak. Jeles évként említik az 1989-es esztendőt, amikor a kórusok egész Észtországból —közel kétezer részvevővel— énekes fesztiválra gyűltek össze. Itt kell megemlítenem, hogy Tallinn külvárosában felépítettek egy hatalmas szabadtéri színpadot stadionnyi nézőtérrel. A hatalmas színpad felett kagylóalakú tető áll, amely olyan jó akusztikát biztosít, hogy nincs szükség erősítésre. Ez a színhelye a négyévenként rendezendő énekes fesztiváloknak, ahol olykor húsz-ezer fős kórus is megszólal. Ezekkel a fesztiválokkal őrzik az észti énekes kultúrát, amely egyben a nemzeti identitás megtartásának egyik eszköze is. Az

észtek úgy említik ezt a szabadtéri színpadot, mint a függetlenséget kiküzdő „énekes forradalom” központját. Ebben az „énekes forradalomban” minden harmadik észtt részt vett éneklésével.

Ma a 167 gyülekezetben 181 zenei együttes működik 246 egyházzeneessel, részben orgonisták vagy karvezetők, illetve olyanok, akik mind a két feladatot ellátják. 1991 óta liturgikus bizottság is működik, amelyik az ágenda megújításán fáradozik. A jelenleg használatos istentiszteleti rend a lutheri hagyományokon épül az eredeti énekes válaszokkal. Énekeskönyvükben a Litánia és a Te Deum is megtalálható.

A konferencia ideje alatt —a főtémához igazítva— számos énekkari hangversenyt hallgattunk meg. Nagyszerű, többségében női kórusok szerepeltek. Tallinnból öt templom énekkarát hallhattuk — köztük a Tallinni Püspöki Dómkórust. A többi város gyülekezeti kórusai is bemutatkoztak (Hageri, Haapsalu, Narva, Tartu). Mindegyik kórusra jellemző a teljes intonációs biztonság és a magas fokú érzékenység. Bármilyen műről is volt szó, minden esetben bámulatba ejtette a konferencia hallgatóit az igényesség. A legmagasabb színvonalat a Tartui Egyetemi Nőiakar és az Estonia Egyesület Vegyeskara mutatta. Ez utóbbit Heli Jürgenson (1969) vezeti, aki kórusával számos nemzetközi verseny első díját nyerte el. Ugyanő volt a konferencia szervezője is, amelynek teljesen zavartalan lebonyolításáért és tartalmi gazdagságáért hálás köszönet illeti.

A kortárs zeneszerzők a kórusokat bőven ellátják modern kompozíciókkal. A hallott művek ma élő szerzői Veljo Tormis, Piret Rips, Sirje Kaasik, Urmas Sisask, Tuuliki Jüro, Matis Metsala, Mart Siimer. (A névsort csak azért közlöm, hogy benyomásunk legyen az élő kortárs zene bőségéről.) Noha kortársakról van szó, a zene kezükben mindig zene marad, a modern eszközöket a legválasztékosabban alkalmazzák a hallgatók gyönyörűségére. Hallottunk nyolcszólamú tételeket is clusterokkal, de azoknak megfogalmazása mindig esztétikus és szerves volt, nem öncélú.

Még szót kell ejtenünk röviden az orgonákról is. Az első észtt orgonát 1329-ben említik. A XVIII. század végéig német, lengyel és svéd orgonaépítők tevékenykedtek az országban. A XIX. századtól észtt mesterek munkái is megjelentek. A két legjelentősebb orgonaépítő család a Terkmann és a Kriisa dinasztia. (A Kriisa-műhely mindmáig működik.)

A második világháború után az észtt orgonaépítés gyakorlatilag megszűnt. Így az orgonareform-mozgalom sem éreztethette hatását. A háború és 1990 között az egyetlen orgonát a Kriisa-cég építette titokban, egy templom pincéjében. Ma 140 orgonája van az észtt egyháznak, többségében romantikus diszpozícióval. Ezek közt a leghíresebb a tallinni dómban álló —eredetileg 58 regiszteres, csúszkaladás— Ladegast-orgona, amelyet 1998-ban restauráltak.

Nem lehet szó nélkül hagynunk a konferencia városát, Tallinnt. A félmillió város közepén ősi városmag helyezkedik el körülbelül a pesti kiskörút által határolt belvárosnyi területen. A várost valamikor három kilométer hosszú

vastag várfal kerítette, ma ebből két kilométer látható. Nagyon sok régi ház maradt meg, minden második épületen felismerhető a reneszánsz vagy gótikus jelleg. Látszik, hogy 1990 előtt (a háború óta) nem sok történt a műemlékek védelme érdekében. A restaurálások mind új keletűek. Dicséretes módon inkább romokban hagyják a régit, míg sort nem kerítenek fölújítására, de modernnel nem rontják a városmag stílusegységét. Ami viszont restaurált, az gyönyörű. A gondos, alapos szakmunka mindenütt meglátszik. Van még rom elég, de nem sietnek. Az emberek sem, az autók sem. A szép szeretete, a tisztaság jellemző a városra. Az egymás iránti tisztelet és türelem érződik az embereken.

És még egy nagy élmény, amely minden konferencia-résztevőt megragadott. Szombat és vasárnap este a városháza előtti tér —akkora, mint a pesti Vörösmarty tér— tele 14 és 24 év közötti fiatalokkal. Egy pódiumon néhányfős zenekar. A vezető mikrofonon tanítja a fiatalokat a népi tánc lépéseire. Aztán a megszólaló észet népzene a fiatalok táncolnak. Az egész tér! Boldogok, örülnek. Tiszta tekintetűek. Így őrzik népi kultúrájukat, önazonosságukat. Így örülnek szabadságuknak. Elgondolkoztató...

Trajtler Gábor

*

A *Magyar Bach-Társaság* tízéves fennállása alkalmából 2002. november 3-án, vasárnap 18 órakor a budapesti Deák téri evangélikus templomban J. S. Bach h-moll miséjét adták elő. Közreműködött: Zádori Mária (szoprán), Meláth Andrea (alt), Marosvári Péter (tenor), Berczelly István (basszus), Dobozy Borbála (csembaló), Trajtler Gábor (orgona), az Erkel Ferenc Kamarazenekar (művészeti vezető: Áldor Lili, koncertmester: Lesták Bedő Eszter) és a Lutheránia Énekkar. Vezényelt Kamp Salamon. Igét hirdetett Harmati Béla püspök.

*

Az alábbi közlemény nem az Evangélikus Kántorlevélhez tartozik. A felelős szerk.

KÖZLEMÉNY

A Rókusi Orgonaesték Zeneművészeti Alapítvány az állampolgárok személyi jövedelemadója 1 %-nak felajánlásából a 2001-es adóévben 35.404,- Ft-ot kapott. Ezt az összeget a Rókusi Orgonaesték hangversenysorozat rendezésének költségeire használtuk fel. A támogatásokat ezúton is köszönjük.